

O některých případech záporu nadbytečného.

Napsal Fr. Bartoš.

Podstatné jméno svár znamená ode dávna tolik co váda, hádka, roztržka. Od některého času vyskytuje se, a čím dále hojněji se ujímá v témž smyslu záporný tvar nesvár. Jungmann cituje toho slova dva příklady, jeden z Vojtěcha Nejedlého (nesváry plésti), druhý jakožto usus z Prachenska. Že svár a nesvár nemůže původně znamenati jedno a totéž, jest na biledni, jakož nejsou téhož, nýbrž právě opačného významu podstatná; důvěra — nedůvěra, kázeň — nekázeň, stálost — nestálost, pokoj — nepokoj, klid — neklid a p. Ale ne každé takové podstatné lze skládati se záporkou ne. Z podstatných odtažitých skládají se tak jenom taková, která znamenají nějakou vlastnost nebo stav, jež se záporkou ne neruší, nýbrž v pravý opak mění. Nectnost na př. neznamená toliko nedostatek ctnosti, nýbrž opak ctnosti: „neřest, scelus“. Podstatná, jež znamenají nějakou činnost, neskládají v podobném významě se záporkou ne. Tak od podstatných: hádka, váda, roztržka, krívda atd. nemáme složenin nehádka, neváda, neroztržka, nekrívda. A tak nemožno ani od podstatného svár tvořiti složeniny nesvár, a kdyby to i možná bylo, musila by složenina tato míti význam právě opačný, tedy asi tolik co shoda, dobrá vůle atd.

Jak tedy nabyla složenina nesvár téhož významu, který má prostý tvar svár? Nelze si toho vyložit jinak, nežli působením liché analogie hojných takových složenin smyslu podobného, jako: neláska, neshoda, nesvornost, nepřízeň a p. Smysl záporný, který bytně obsažen jest v podstatném svár, vyjádřen i formálně nadbytečnou záporkou ne.

Od podstatného svár odvozeno jest sloveso sváříti se, hádati, vaditi se s někým: Vespolek se sváříli, kdo by měl býti větším. O všeobecném léku sváří se (Jg.). Avšak složenina nesvár působí i na sloveso, a slychati nyní často: „Nesvářili se vespolek“ atd., a složenina znesváříti se s někým m. očekávaného sesváříti se jest původu dosti starého.

2. Nevražiti („v. vražiti, z vrah, forte pro navražiti, ut nestojte pro nastojte? vel ut censet Šafařík ex affirmativo ne, cf. nébrž), vražedlně, hrozně nenáviděti, nevířiti, oko zlé na

někoho nésti“ (Jg.) Příklady slovesa nevrážiti Jungmann uvádí až z Veleslavína: Jako na psa, hada, na čerta nevrážiti. Hrozně na něho nevráží. Ve starší řeči vyskytuje se tvar nevrážditi: Snad ty kočce proto nejvíce hoviš, že na nás myši nevráždiš. Pes na mne nevráždí podnes (Rada zv.).

Obě složeniny, nevrážiti i nevrážditi jsou původu a významu záhadného. Odvozuje-li se sloveso nevrážiti od podstatného vrah, očekávali bychom vražiti, jako máme od podstatného sok sočiti na někoho. Sloveso vražiti ve smyslu „vražedně nenáviděti“ uvádí Jungmann, ale až z nespolehlivého Rosy; ve smyslu opačném „laskavým býti, einem hold sein“ z Vusínova slovníku, podotýkáje právem, že je to „verbum suspectum, actum ex nevrážiti, odisse“, asi dle obdoby sloves náviděti — nenáviděti.

Možná, že i tu působila lichá analogie. Podstatné vrah v původním významu „nepřítel, hostis“ vyšlo z oběhu, a tak i význam slovesa vražiti pozatěměl a sesílen formálně nadbytečnou záporkou dle obdoby nenáviděti někoho, nepřáti někomu a p.

3. Podobného asi původu je sloveso nevríiti, zanevríiti na někoho. Sloveso toto Jungmann vykládá: „z. ne adfirm., conf. nevrážiti, et vru“. O prudkých vášních jest v obyčeji sloveso vríiti: „Vře zlostí“, jako „vzkypěl zlostí, překypuje vztekem“. Očekávali bychom tedy kladné sloveso vríiti na někoho. Tohoto kladného slovesa Jungmann uvádí jeden příklad z Pulkavy 68: Na svou vlastní krev, na svého syna kralovice vřela, druhý cítuje z polského slovníka Lindeho, podotýkáje, že české sloveso jest nevríiti. Jako vríiti se nyní často zaměňuje přechodným slovesem vařiti (voda vaří m. vře), tak asi zaměněno nevríiti slovesem nevařiti na někoho, nebo logičtěji „nevařiti s někým“.

4. Urvalý jest dle správného výkladu Jungmannova ten, „kdo se urval, t. utrhl od šibenice = šibalský, durchtrieben: hršínik, lotr urvalý. Příklady tohoto přídavného Jungmann uvádí ze století 16. Ale přídavné neurvalý též Jungmann vykládá za „neústupný, jehož urvatí nelze, unabreissbar“. Nyní přídavné neurvalý nabylo téhož významu, který mělo dříve kladné urvalý, jak se zdá, působením hojných přezdívek složených se záporkou ne: nesrsta, nerůda, necita, neústupa a p. Kladný tvar urvalý potvrzuje se také příjmením Urválek.

5. Úrupný ve smyslu nyníjšího urputný Jungmann srovnává s polským slovesem rupić = beissen, nagen: „Člověk chudý mluví s prosbami, ale bohatý křikáti bude úrupně“ má bible Ben. v Příř. 18. 28 vulg. rigide, kdežto pozdější bible mají zuřivě nebo tvrdě. Než také tohoto přídavného vyskytuje se později záporný tvar neúrupný téhož smyslu: V smyslech vtipného, avšak neúrupného, kdež Jungmann prostě odkazuje „v. úrupný“. Příčina záměny této jest asi táž jako při adj. urvalý.

6. Nevrhlec uvádí Jungmann ze Sychrovy fraseologie a vykládá je za „nerůda, nezdera, ein abartiger Mensch“. K tomu přidává nevrhlost = nezdařilost a nevrhlý = nezdařilý, svrhlý.

Sloveso vrhnouti se, od jehož přičestí vrhlý odvozeno jest ono nevrhlec, znamená zdařiti se: Syn se vrhl po otcí = má všecku povahu otcovu. Po kom se asi ten nezbeda vrhl? Nevrhlec by tedy znamenalo toho, kdo se vůbec nevrhl t. nenarodil,*), po nikom nezdařil, kdežto má znamenati toho, kdo se nepodařil, zle zdařil. O takovém říká se na Moravě: „Ten se vyvrhl z naší rodiny“, a v spisovném jazyce nazývá se správně svrhlym, svrhelcem. Podobá se pravdě, že Sychrův nevrhlec vznikl lichou analogií slov nezdera, nezbeda a p.

7. Rázně jednal, rázně se ho ujal, rázně zakročil, znamená tolik, co důrazně, odhodlaně, statečně. Nerázně mělo by tedy znamenati opak toho, tedy tolik co nedůrazně, chabě, slabě, ale znamená druhdy totéž co kladné rázně. Příklady toho významu, jež Jungmann uvozuje, jsou všecky původu novějšího, hlavně ze Štěpánkových her divadelních a Sychrovy fraseologie: Přitlačí ho nerázně k svým prsoum a běží: Čechové se na ně obořili a je nerázně napořád tepali. Vozataj nerázně do koní bičem pral = hieb unbarmherzig. — Tak i Božena Němcová: Mikeš ho nerázně holí do hlavy uderil. (V. 210 a j.)

Rázně a nerázně nemůže přece původně býti jedno, jako není jedno hrmotně a nehřmotně atd.; zdá se, že i tu působila lichá analogie záporných příslovcí nelitostně, nemilosrdně atd.

Ke slovům nerázný, nerázně ve smyslu kladném připlichtil se podivný druhotvar nehorázný, nehorázně, jehož Jungmannův slovník ještě nezná.

*) Srovn.: V sýře se zavrhlí červi.

8. Místo ohromný slyšeti na východní Moravě z pravidla neohromný; působila tu patrně obdoba přídavných: nesmírný, neslýchaný, nevidaný a p.

9. Velmi zajímavá jsou v tomto vzhledě záporná příslovce neskoro, nebrzo, nebrz užívaná na Zábřezsku zcela ve smyslu kladného skoro, brzo jazyka spisovného i ostatních nářečí moravských: Trvalo to půl hodiny neskoro (= skoro půl hodiny). Bude mu nebrzo sto let (= brzo). Kózelníček (zelina) má ňaf nebrz jako cerelová (= skoro).

Praděd.

Líčí V. Spitzner.

(Dokončení.)

tak pozorujíce uvedené a mnohé jiné rostliny květeny alpské, dostoupili jsme až na temeno. Zvláštní pocit radosti a uspokojení naplňuje naši hruď. Pojednou, zběžně-li jen se rozhlédneme, jsme na okamžik sklamáni. A proč? Na severozápadě vystupují zdánlivě vyšší Koperník a Hochšár. Avšak to jest jen optický klam. Rozhlédneme se kolem! Je-li obzor daleko široko jasný, přehlédneme hezký kousek krásného božího světa. Ale s jednoho bodu to nemožno, musíme temeno pomalu obejít a pozorovati. Obrátíme-li se k severu do Slezska, vidíme Frývaldov a Gräfenberk s údolím Bělé, a v něm na míle dlouhé řady domů od paty Jesenika se táhnoucí. Přehlédneme velký kus slezské roviny až po Bratislavu. Na východě vidíme vlnité území Nízkého Jesenika s mnohými městy a vesnicemi. Vidíme Uhlířskou Horu čedičovou na vulkanickém území v okolí Bruntálu, vidíme i horu Roudno, která svým obrysem tak nápadně nad okolí své vyniká, na vzdáleném jihovýchodě v modravé dáli na obzoru uvidíme i Karpaty. Jiný obraz objeví se zrakům našim, obrátíme-li se na jih. Do vnitřa Moravy neviděti, v cestě stojí Vysoká Hole; avšak pěkný obraz spatříme na jihozápadě v údolí Děsné. Tímto směrem viděti možno až do úvalu hornomoravského. Obrátíme-li se na severozápad, spatříme Kladský Sněžník, někdy i Českou Sněžku. Kolem sebe přehledneme všechna temena Jesenika s mohutnými hřbety horskými, které různým směrem odbočují, jakož i údolí jimi omezená.